

Covid-19 Salgınında Çocuk ve Ergenlerde Anksiyete: Sistemik Derleme

Anxiety in Children and Adolescents in the Covid-19 Pandemic: A Systematic Review

✉ Makbule Tokur Kesgin¹, ✉ Hümeýra Hançer Tok²

¹Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

²Bolu İzzet Baysal Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Bolu

ÖZ

Bu çalışmada amaç; Covid-19 pandemisi sürecinde çocuk/ergenlerin deneyimlediği anksiyete ve anksiyeteyele ilişkili faktörleri küresel boyutta tanımlamaktır. Çalışma verileri 15.04.2021 ve 30.04.2021 tarihleri arasında, anahtar kelimeler (çocuk, çocuklar, ergen, ergenler, adolesanlar, akıl sağlığı, anksiyete, kaygı ve stres/ child, children, adolescent, adolescents, mental health, anxiety, anxiety and stress) Türkçe ve İngilizce kullanılarak toplanmıştır. Bu çalışmanın veri kaynakları; PubMed, Web of Science, ve Google Akademiktir. Değerlendirmeler sonucunda tüm veri tabanlarından toplam n=6185 makaleye ulaşılmıştır. Tam metinlerin değerlendirmesinin ardından n=31 makale ile çalışma tamamlanmıştır. Bu çalışmada değerlendirilen makalelerin n=11'i Çin'de yayınlanmıştır. Çocuk ve ergenlerin anksiyete prevalansları %1,84-45,0 arasında değişmektedir. Değerlendirilen çalışmalar sonucunda; kadınların, kronik-psikiyatrik hastalığı bulunanların, büyük yaşta olan, aile üyelerinden ayrı kalan, göçmen çocuk ve ergenlerin anksiyete yaşama ihtimallerinin yüksek olduğu görülmüştür. Çocuk ve ergenlerin anksiyete semptomlarının bazıları, gerginlik, sinirlilik, endişe ve intihar düşüncesidir. Bu derleme çalışması sonucunda, Covid-19 pandemisi sürecinde dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan, çocuk-ergenlerin anksiyete düzeyleri ve anksiyete ile ilişkili faktörler belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Covid-19, çocuk, ergen, anksiyete

ABSTRACT

The aim of this study was; to define the anxiety and anxiety-related factors experienced by children/adolescents during the Covid-19 pandemic on a global scale. Study data were collected between 15.04.2021 and 30.04.2021 by using keywords (child, children, adolescents, adolescents, mental health, anxiety, anxiety and stress) in Turkish and English. The data sources of this study are PubMed, Web of Science, and Google Scholar t. As a result of the evaluations, a total of n=6185 articles were reached from all databases. After the evaluation of the full texts, the study was completed with n=31 articles. Eleven of the articles evaluated in this study were published in China. The anxiety prevalence of children and adolescents varies between 1.84-45.0%. As a result of the evaluated studies; It has been observed that women, those with chronic-psychiatric diseases, those who are older, separated from family members, migrant children and adolescents are more likely to experience anxiety. Some of the anxiety symptoms of children and adolescents are nervousness, irritability, anxiety, and suicidal ideation. In conclusion, anxiety levels and anxiety-related factors of children and adolescents living in various countries of the world during the Covid-19 pandemic were determined.

Keywords: Covid-19, child, adolescent, anxiety

Giriş

Yetişkin ve yaşlı bireylerde ağır bir hastalık süreciyle ya da ölümle sonuçlanan Coronavirüs hastalığı (Covid-19) 2019 yılından itibaren dünyayı etkisi altına almıştır (Tokur ark. 2021, World Health Organization 2022). Hastalığın ilginç yanı çocukları ve ergenleri daha az etkilemiş olmasıdır. Çocuklar yetişkinlere kıyasla daha az belirti göstermiş, hastaneye yatışları ve mortaliteleri daha düşük olmuştur (Lympelopoulos 2021). Dünyada pek çok hükümet salgının yayılma hızını düşürmek ve sağlık merkezlerinin yükünü hafifletmek amacıyla değişik seviyelerde önlemler almıştır. Bu önlemler; sokağa çıkma yasakları, çevrimiçi eğitime geçilmesi ve okulların süresiz olarak kapatılması gibi toplu olarak bir araya gelmeyi önleyen uygulamalar şeklinde gerçekleştirilmiştir (Kılınçel ve ark. 2021). Öte yandan uzun süre kapalı ortamda kalmak, sosyalleşmenin azalmasıyla beraber biranda değişen yaşam biçimleri, hastalık ve ölüm korkusu, pandeminin ne zaman biteceğine ve tedavi yöntemlerine ilişkin belirsizlikler yetişkinlerle birlikte çocukların ve ergenlerin ruh sağlığını da etkilemiştir

Yazışma Adresi /Address for Correspondence: Hümeýra Hançer Tok, 2Bolu İzzet Baysal Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Bolu, Türkiye **E-mail:** hancertok@gmail.com

Geliş tarihi/Received: 01.07.2022 | **Kabul tarihi/Accepted:** 01.11.2022

(Alves ve ark.2021). Gelişimsel açıdan hassas dönemde olan çocuklar ve ergenler bu sorunlara karşı oldukça savunmasızdır (Duan ve ark. 2020, Hafstad ve ark.2021). Pandeminin de etkisiyle bu sorunların prevalansında bir artış kaydedildiği belirtilmektedir. Bir çalışmaya göre Covid-19 sürecinde çocuk ve ergenlerin %18,9'unun anksiyete belirtileri gösterdiği (Meherali ve ark.2021), bir başka çalışmada ise ilköğretim öğrencilerinin sağlık durumları, günlük rutinler ve Covid-19 hastalığını önleme ve kontrole ilişkin anksiyete yaşadıkları kaydedilmiştir (Kılınçel ve ark.2021). Bazen Covid-19 ile ilgili alınan önlemler de ruhsal sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Örneğin pandemi de sosyal mesafeye dikkat etmenin hastalığın bulaşmasını önlemede etkili olduğu medyada sık sık dile getirilmektedir. Ancak sosyal mesafeye dikkat eden ergenler arasında anksiyete semptomlarının daha fazla yaşandığı görülmüştür (Lu ve ark. 2020). Covid-19 sürecinde çocuklar ve gençler, okul, ders dışı etkinlikler, sosyal etkileşimler ve fiziksel aktivite gibi kendileri için anlamlı olan ve gündelik yaşamlarındaki düzeni sağlayan birçok aktiviteyi aniden kaybetmiştir. Uzun süreli kayıplar, belirsizlik ve korkutucu durumlar anksiyete semptomlarını kötüleştirir ve bu bozuklukların bir parçası olan sosyal geri çekilme ve umutsuzluğu daha da arttırabilir. Covid-19 hastalığına yakalanma korkusu, çocuk ve ergenlerde obsesif-kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu da dahil olmak üzere çeşitli psikiyatrik hastalık türlerinin artmasına neden olabilir. Öte yandan sosyal kaygısı, okul performansına ilişkin kaygısı veya agorafobisi olan çocuklarda ve ergenlerde Covid-19 nedeniyle okuldan ve sosyal ortamlardan uzak kalma ruhsal sorunlara ilişkin bir düzelme meydana geldiğini düşündürse de bu düzelme geçicidir ve her şey normale döndüğünde anksiyete semptomları yeniden başlayabilir ve semptomlar daha da kötüleşebilir (Yue ve ark. 2020). Bu bağlamda Dünyada ve Türkiye'de çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeyini belirlemeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan genel bir çıkarımın yapılması, etkin hemşirelik girişimlerinin belirlenmesi ve ileri çalışmaların yapılması önemli hale gelmiştir (Loades ve ark.2020, Spoorthy ve ark. 2020, Zengin ve ark.2021). Bu derleme, Covid-19 pandemisinin küresel çocuk ve ergen popülasyonu üzerindeki anksiyete düzeyini ve ilişkili faktörleri tanımlamayı amaçlamaktadır

Yöntem

Sistemik inceleme PRISMA (Sistemik incelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri) yönergelerine uygun olarak rapor edilmiştir (Page ve ark. 2022). Bu sistemik derlemenin verileri 2019 ve 30.04.2021 tarihleri arasında Pubmed, Web of Science, Ovid-Medline ve Google Scholar arama motorları kullanılarak toplanmıştır. Çalışma da anahtar kelime olarak "çocuk, çocuklar, ergen, ergenler, adolesanlar, akıl sağlığı, anksiyete, kaygı ve stres" ve "child, children, adolescent adolescents, mental health, anxiety and stress" ayrı ayrı ve bir arada kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda tüm veri tabanlarından toplam n=6185 makaleye ulaşılmıştır. Dâhil ve dışlama kriterleri uygulandıktan sonra n=83 çalışmanın tam metinlerine ulaşılmıştır. Tam metinlerin değerlendirmesinin ardından çocuk ve ergen olmayan popülasyonda seçilen 49 makale, bir sistemik derleme ve iki tekrarlı çalışma dışlanmıştır. Toplam 31 makale ile çalışma tamamlanmıştır. Şekil 1'de Sistemik İncelemeler ve Meta Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri (PRISMA) diyagramı sunulmuştur (Şekil 1). Dâhil edilme ve dışlanma kriterleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tekrarlanan çalışmalar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Dahil edilme kriterlerini karşılayan çalışmaların belirlenmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. Aşama 1, başlıkların ve özetlerin taranması: Araştırmanın ilk aşamasında araştırmacılar birbirinden bağımsız olarak belirlenen tüm kayıtların başlıklarını ve özetlerini taramıştır. Aşama 2, tam metinlerin taranması: İkinci gözden geçirme sürecinde seçilen tüm çalışmaların tam metinleri iki çalışmacı tarafından bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Çalışmaları toplamak ve kopyalarını saklamak için bir bilgisayar programı kullanılmıştır (Mendeley Cite). Çalışmalardan elde edilen bulgular; önceden belirlenmiş bir araştırma formu aracılığı ile toplanmıştır. Formda; makale ismi, ilk yazar-ülke- veri tabanı, çalışma türü-yayın tarihi, yaş-veri toplama grubu, ruh sağlığı çıktıları sorgulanmaktadır (Tablo 2). Yöntem, çalışma içeriğinin uygunluğu vb. konulardaki anlaşmazlıklarda iki yazar arasında tartışılarak çözülmüştür. Veriler çalışmanın sonuçlarına ve hedeflerine göre analiz edilmiştir. Dâhil edilen çalışmaların betimsel (anlatı) analizleri yapılmıştır. Bu çalışma için herhangi bir kurum ve etik kurul izni alınmamıştır. Tam metin veya özet metne erişim izni olan çalışmalar araştırmaya dâhil edilmiş ve özet metinler çalışmaya dahil edilmemiştir. Herhangi bir dış değerlendirmeci ile iletişime geçilmemiştir. Bu çalışma ele alınırken, sonuçların veri toplama tarihleri arasında ulaşılan 31 makale ile sınırlı olduğu akıld tutulmalıdır..

Bulgular

Makale Özellikleri

Covid-19 pandemi sürecinde çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerine ilişkin yapılmış çalışmaların büyük

çoğunluğu (Tablo 1) kesitsel türde planlanmıştır. Bu çalışmanın tarih aralığında ulaşılan çalışmaların veri toplama işlemi 15.04.2021 ve 30.04.2021 tarihleri arasında gerçekleşmiştir (Tablo 1). Sekiz (n=8) çalışmada araştırmancının veri toplama tarihi belirtilmemiştir (Tablo 1). Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Çin (n= 11) ve Türkiye de (n=7) yapılmıştır (Tablo 2). Covid-19 pandemi sürecinde çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerine ilişkin yapılan ilk çalışmalar, Ağustos 2020 tarihinde yayınlanmıştır ve en çok yayın yapılan tarih ise Ekim 2020'dir (n=5) (Tablo 2).

Tablo 1. Dâhil etme ve hariç tutma kriterleri		
Dâhil edilme kriterleri		Hariç Tutma Kriterleri
Popülasyon	06-17 yaş arası çocuklar Covid-19pandemisi olan düşük, orta veya yüksek gelirli ülkelerde yaşamak	-18 yaş ve üstü olmak
Müdahale / maruziyet	Pandemi etkilerini durumlarının psikososyal iyileştirmeyi amaçlayan müdahaleler Müdahale türleri, örneğin: (Eğitim kursları, egzersizler, öğretim materyalleri ve bilgiler, destek gruplar) Müdahale sağlama tipleri, örneğin: (Yüz yüze, çevrimiçi veya akıllı telefon tabanlı, birey, grup, nüfus temelli, çocuk tabanlı, sistem temelli)	
Karşılaştırma	Standart tedavi -Alternatif tedavi -Bekleme listesi kontrolü -Tedavi yok	
Sonuçlar	Birincil sağlık çıktıları, yani: -Öz yeterlik -Davranış sorunları -Zihinsel sağlık sorunları -Stres -Kötü muamele	
Çalışma tasarımları	Aşağıdakiler dâhil, deneysel bir çalışma tasarımı kullanan herhangi bir çalışma veya protokol: -Randomize kontrollü denemeler -Kohort çalışmaları -Kesitsel çalışmalar -Karma yöntem çalışmaları	-Nitel araştırmalar -Sistemik derlemeler -Meta-analizler -Derlemeler -Editörden -Yorumlar -Mektuplar

Bireysel Faktörler

Dünyada çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeyini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda, anksiyete yüzdeleri arasında büyük farklar bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların anksiyete prevalansları %1,84 ile %45,0 arasında değişmektedir. Almanya da yapılan bir çalışmada da çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeyleri %24,1 (n=1586) olarak belirlenmiştir (Ravens Sieberer ve ark. 2021). Çin merkezli yapılan bir çalışmada (n=2330), katılımcıların %37,3'ü yüksek düzeyde, %24,9'u orta düzeyde Covid-19'a ilişkin kaygı duydukları belirtilmiştir (Meherali ve ark. 2021). Çalışmalarda cinsiyet faktörü ve anksiyete düzeyi arasında ilişkiyi ortaya koyan sonuçlar birbirinden farklıdır. Türkiye de yapılan bir çalışmada cinsiyet ile anksiyete puanları arasında anlamlı bir ilişki belirlenmezken (Kılınçel ve ark. 2021), başka bir çalışmada erkelerin anksiyete düzeyi kızlara kıyasla yüksek hesaplanmıştır (Zengin ve ark. 2021). Ancak, Çin, İtalya, Avusturya, Almanya ve Norveç'te yapılan çalışmalarda (Smirni ve ark. 2020, F. Zhou 2020, Zhou ve ark. 2020, Duan ve ark. 2020, Chen ve ark. 2021, de Pasquale ve ark. 2021, Dvorsky ve ark. 2021, Hafstad ve ark. 2021, Ravens Sieberer ve ark. 2021) kızların anksiyete düzeyi erkeklere kıyasla yüksek belirlenmiştir.

Çocuk ve ergenler arasında yaşları büyük olanların anksiyete yaşama riskleri daha yüksektir (Hafstad ve ark. 2021, Lavigne-Cerván ve ark. 2021). Üst sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin anksiyete açısından daha fazla risk grubunda olduğu belirlenmiştir (Duan ve ark. 2020, Lu ve ark. 2020, Tang ve ark. 2020, Zhou ve ark. 2020, Chen ve ark. 2021).

Ailesel ve Çevresel Faktörler

Yapılan çalışmaların sonucunda Covid-19 sürecinde, evde oyun oynayacak kimsesi olmayan (Lu ve ark. 2020), tek ebeveyn ile yaşayan (Duan ve ark. 2020, Hafstad ve ark. 2021), mesai saatlerinde evde yalnız bırakılan ve ebeveynleri ile yaşamayan çocuk ve ergenlerin daha fazla anksiyete yaşadığı belirlenmiştir (Zhou 2020, Kılınçel, Altun, ve ark. 2021). Çocuk veya ergenin ebeveynlerden birinin sağlık hizmeti sunması (Liu ve ark. 2021), bakım

veren bireyin düşük eğitim seviyesine ve yaşa sahip olması (Ravens Sieberer ve ark. 2020) anksiyete semptomlarının görülme sıklığını arttırmaktadır. Bununla beraber; çocuk veya ergenin aile içi kötü muameleye maruz kalması (Duan ve ark. 2020, Hafstad ve ark. 2021), sınırlı yaşam alanının/göç geçmişinin olması (Ravens-Sieberer ve ark. 2021) ve düşük gelirli ailelerde yaşaması (Akgül ve Atalan 2021, Hafstad ve ark. 2021, Ravens Sieberer ve ark. 2021) anksiyete semptomlarının görülme sıklığını arttırmaktadır.

Tablo 2. Makale özelliklerine ilişkin veriler			
İlk Yazar-Ülke-Veri Tabanı	Çalışma Türü- Tarihi	Yaş/ Veri toplama	Ruh Sağlığı Çıktıları
-Nurşen Çiğerci Günaydın 13 -Türkiye -Google Scholar	Kesitsel- Ekim 2020	12-18 yaş n=90 Çevrimiçi	Astım tanılı hastaların anksiyetesi yüksek görülmüştür. Sağlık kontrolüne gitmek anksiyeteyi düşürmektedir.
-Şenay Kılınçel 14 - Türkiye -Pubmed	Kesitsel- Şubat 2021	8-14 yaş n=140 Çevrimiçi	Covid-19 salgını sırasında çocukları ebeveynlerinden ayırmanın ruh sağlıklarını olumsuz etkilediğini ve kaygı düzeylerini artırdığını gösteriyor.
-Berkan Şahin 15 -Türkiye - Google Scholar	Kesitsel- Mayıs 2020	8-17 yaş n=121 Çevrimiçi	Bu çalışmada çocukların anksiyete düzeyleri orta düzeyde belirlenmiştir. Ebeveyn ve çocuk anksiyetesi arasında pozitif yönlü ilişki belirlenmiştir.
-Li Duan 16 -Çin - Science Direct	Kesitsel-Ekim 2020	13-18 yaş n=3313 Çevrimiçi	Kaygı düzeyini artıran faktörler sırasıyla; kadınlar,13-18 yaş arasında bulunanlar, tek ebeveyn ile yaşayanlar, aile üyelerinden birinin covid-19 tanısı almış olanlar, internete uzun süre maruz kalanlar, kentsel bölgelerde ikamet edenler, duygu odaklı başa çıkma tarzına sahip olanlardır.
-Rocio Lavigne Cerván17 -İspanya - Google Scholar	Kesitsel-Şubat 2021	6-18 yaş n=1.028 Çevrimiçi	Yapılan çalışma sonucunda 9-12 yaş arası çocukların kaygı düzeyi yüksek belirlenmiştir. Kaygı puanları ile uyku saati arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.
-Yan Liu 18 -Çin - Google Scholar	Kesitsel- Nisan 2021	Çocuk ve ergen n=5175 Çevrimiçi	Bu çalışmada anksiyete prevalansı %6.26'dır Covid-19 pandemisinin anksiyete için intihar düşüncesi, ebeveynlerle kavga etme, endişeli ruh hali, uykusuzluk, depresif ruh hali ve çevrimiçi öğrenme sırasında dikkatsizlik risk faktörüdür.
-Xinyan Xie 6 -Çin - Google Scholar	Kesitsel- Nisan 2020	2-6. Sınıf öğrenci n=2330 Çevrimiçi	Bu çalışmada %37,3'ü covid-19 ile ilgili olarak oldukça kaygılı olduğunu belirtilmiştir.
-Benjamin Oosterhoff 19 - ABD - Science Direct	Kesitsel- Ağustos 2020	13-18 yaş n=683 Çevrimiçi	Bu çalışmanın sonucunda katılımcıların sosyal mesafe/sosyal izolasyon yaşamaları anksiyete düzeylerini yükseltmiştir.
-Shuang-Jiang Zhou 20 -Çin - Pubmed	Kesitsel- Mayıs 2020	12-18 yaş n=8079 Çevrimiçi	Bu çalışmanın sonucunda katılımcıların % 37.4'sinin anksiyete deneyimlediği belirlenmiştir. Kızların, son sınıf okuyanların, başarı notları yüksek olanların anksiyete düzeyleri daha yüksektir.
-Fangping Chen 21 -Çin - Pubmed	Kesitsel- Ağustos 2020	6-15 yaş n=1036 Çevrimiçi	Katılımcıların %18,92'de anksiyete semptomları belirlenmiştir. Kızlar ve mesai saatlerinde evde yalnız bırakılan çocuklar anksiyete açısından risk altında bulunmuştur.
-Ulrike Ravens-Sieberer 22 - Almanya - Pubmed	Kesitsel- Ocak 2021	7-17 yaş n=1586	Katılımcıların %14.9 anksiyete semptomları tariflemektedir. Katılımcılar, yaklaşık yarısı huzursuz hissetmekte ve örneklemin önemli bir kısmında uyku sorunları bulunmaktadır. Bu semptomlar için kızlar, erkeklere kıyasla daha fazla risk altındadırlar.
-Ulrike Ravens-Sieberer 23 - Almanya - Pubmed	Kesitsel- Kasım 2020	11-17 yaş n = 1040 Çevrimiçi	Katılımcıların %24.4 anksiyete semptomları tariflemektedir.
-SuqinTang 24 - Çin - Science Direct	Kesitsel- Ocak 2021	6-17 yaş n=4.391 Çevrimiçi	Katılımcıların %24,9 anksiyete semptomları tariflemektedir. Lise ve Orta öğretim öğrencileri ilköğretime kıyasla daha fazla kaygı duymaktadırlar.
-Jinming Yue 9 -Çin - Pubmed	Kesitsel- Kasım 2020	Çocuk (n = 1360) ve ebeveyn (n = 1360) Çevrimiçi	Çocuklar için %1,84'ünün orta derecede anksiyete yaşamaktadır. Sosyal medya kullanımı anksiyete için risk faktörüdür.
-Şenay Kılınçel 3 -Türkiye	Kesitsel- Ağustos 2020	12 ile 18 yaş Çevrimiçi	Durumluk kaygı için "Eski psikiyatrik sevk 4,39 kat, "Ailenizde veya çevrenizde Covid-19 pozitif hasta

- Google Scholar			olması 3,81 kat " ve "Covid-19 ile ilgili bilgileri elde etmek için en yaygın ortam 2.41 kat risk oluşturmaktadır. Pandemi sırasında okulların kapatılması ve evde karantinaya alınması gençler arasında endişe ve yalnızlık düzeyini artırmaktadır
-Jasmin M. Alves 4 - ABD - Pubmed	Kesitsel- Ekim 2020	9 -15 yaş Çevrimiçi	Covid-19 ile ilişkili olarak karantina süresi arttıkça kaygı düzeyi artmaktadır.
-Pietro Smirni 25 -İtalya - Google Scholar	Kesitsel-Eylül 2020	17-19 yaş n=148 Çevrimiçi	Bununla beraber, kızlar erkeklere kıyasla kaygı düzeyi yüksek bulunmuştur.
-Marla Andréia Garcia de Avila 26 - Brezilya - Pubmed	Kesitsel- Ağustos 2020	6-12 yaş n=289 Çevrimiçi	Çocuklar için%19,4'ünün orta derecede anksiyete yaşamaktadır. Ebeveynlerinden uzak olan çocuklar anksiyete daha fazla risk altındadır. Bakıcının yaşı küçük olanlar ve düşük eğitim seviyesine sahip olanlar anksiyete açısından risk altındadır.
-Ulrike Ravens Sieberer27- -Almanya - Google Scholar	Kesitsel-Ocak 2021	7-17 yaş n= 1586 Çevrimiçi	Çocuklar için%14,9 ile %24,1'nin orta derecede anksiyete yaşamaktadır. Düşük sosyoekonomik statü, göç geçmişi ve sınırlı yaşam alanı olan çocuklar önemli ölçüde daha fazla etkilenmiştir.
-Concetta De Pasquale 28 - İtalya - Pubmed	Kesitsel-Mart 2021	8-12 yaş n=162 Çevrimiçi	Katılımcıların orta düzeyde sürekli kaygıya ve düşük düzeyde durumluk kaygısına sahip olduğu belirlenmiştir. Kızların durumluk ve sürekli kaygı puanları erkeklere kıyasla yüksektir. Katılımcıların video oyun kullanımı ile durumluk kaygı puanı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.
-Dvorsky MR, 29 -Avustralya - Google Scholar	Kesitsel-Ekim 2020	13-16 yaş n=248 Çevrimiçi	Kızlar erkeklere kıyasla daha fazla anksiyete yaşamaktadır. Yalnızca çevrimiçi öğrenmeye geçiş anksiyete seviyeleri üzerinde önemli bir etkisi olmadığını belirlenmiştir. Covid-19 kısıtlanma döneminde sosyal olarak bağlı hissetmek anksiyete önemli ölçüde hafifletmiştir.
-Bercu Pınar Senkalfa 30 -Türkiye - Google Scholar	Kesitsel- Haziran 2020	13-18 yaş n=135 Video yanıt.	KF'li yaş eşleştirilmiş çocuklardan daha yüksek durumluk kaygı puanlarına sahip oldukları bulunmuştur.
-Xu Chen 31 -Çin - Pubmed	Kesitsel-Mart 2021	1.ölçüm n=9554 2.Ölçüm n=3886 Çevrimiçi	İlk ankette anksiyete prevalansı %19,0, İkinci ankette anksiyete prevalansı % 36.7 İkinci anketteki grup üyeliğinin, kadın cinsiyetin, lise son sınıf öğrencilerinin ve daha yüksek bir sınıfa girme endişelerinin anksiyete ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur
-Verolien Cauberghe- 32 - Belçika - Pubmed	Kesitsel- Nisan 2021	13-19 yaş n=2.165 Çevrimiçi	Endişeli katılımcılar sosyal medyayı aktif olarak mevcut duruma uyum sağlamak için bir yol aramak için daha sık ve daha az ölçüde de arkadaşları ve aileleri ile iletişim kurmanın bir yolu olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medyayı aktif kullananlar daha fazla anksiyete yaşamaktadır.
-Gülendam Akgül 33 - Türkiye - Pubmed	Kesitsel - Ocak 2021	12-18 yaş n=155 Ebeveyn n=155 çocuk ve ergen Çevrimiçi	Ebeveyn kaygısı ve ergen duygu düzenlemesinin ergen anksiyete belirtileri ile anlamlı pozitif korelasyonlara sahip olduğunu göstermiştir.
-Meng Qi M.S34 -Çin- Science Direct	Kesitsel- Ekim 2020	14-18 yaş n=7.202 Çevrimiçi	Kadınlar, ebeveynle yaşayamayanlar, Covid-19 yaşayanlar, kırsalda ikamet edenler, düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip olanlar anksiyete açısından risk altındadır.
Saeed Ariapooran 35 - İran - Pubmed	Kesitsel-Şubat 2021	12 ila 18 yaş n=56 Çevrimiçi	İşitme engeli olan çocuklar, işitme kaybı olanlara göre daha fazla anksiyete yaşamaktadırlar.

-Rui Liu 36 - Çin - Science Direct	Kesitsel- Nisan 2021	11-20 yaş n=3.498 Çevrimiçi	Çinli ergen arasında anksiyete oranı %45,0, Covid-19 salgını sırasında depresyonlu ergenlerde anksiyete semptomları yaygındır. Anksiyete katılımcının bulunduğu ildeki, coğrafi bölgelerdeki doğrulanmış Covid-19 vakalarının sayısı, cinsiyet, yaş, sınıf, teyit edilen Covid-19 vakalarının sayısı, ebeveyn mesleği, günlük uyku süresi, günlük çalışma süresi, miktar ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuştur.
-Chunping Lu 8 - Çin - Pubmed	Kesitsel- Aralık 2020	Ergen n=965 Çevrimiçi	Covid-19 ile ilişkili anksiyete, Çinli ergenler arasında uykusuzluk, anksiyete semptomları geliştirmek için bir risk faktörüdür.
-Mürşide Zengin 11 -Türkiye - Google Scholar	Kesitsel- Nisan 2021	9-12 yaş n=309 Çevrimiçi	Çocukların yaşı arttıkça durumluk kaygı düzeyleri azalmış ve sürekli kaygı düzeyleri artmıştır (p < .05). Erkeklerin durumluk kaygı düzeyleri kızlara göre anlamlı düzeyde yüksektir. İnternette arkadaşlarıyla kolayca iletişim kurabilen çocukların durumluk kaygı puanları ve pandemi nedeniyle arkadaşlarıyla hiçbir zaman iletişim kuramayan çocukların sürekli kaygı puanları diğer katılımcılara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.
-Gertrud Sofie Hafstad 37 -Norveç -Pubmed	Kesitsel- Haziran 2021	13-16 yaş n=3.572 Çevrimiçi	Klinik anksiyete ve depresyon seviyeleri T1'de% 5.5'ten T2'de% 6.3'e yükseldi. Kız olmak, önceden var olan ruh sağlığı sorunları olan ve tek ebeveynli bir evde yaşamak, Fakir bir ailede yaşamak veya kötü muamele öyküsü olması, anksiyete açısından risk oluşturmaktadır.

Pandemi, ebeveynlerin ve beraberinde de ebeveynlerini içselleştiren çocukların ruhsal durumlarını etkilemiştir. Ebeveynin anksiyete düzeyi arttıkça çocuklarında anksiyetesi artmaktadır, ebeveyn anksiyetesi ile çocuk anksiyetesi arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir (Akgül ve Atalan 2021, Kaplan ve ark. 2021). İspanyada (n=1028) ve Çin'de (n=3254) yapılan çalışmalarda çocuk ve ergenin kendisi, aile veya çevresinde Covid-19 tanısı almış olan birinin bulunması (Qi ve ark. 2020, Kılınçel ve ark. 2021), pandeminin ilk ortaya çıkış zamanına kıyasla, ilerleyen zamanlarında yapılan anksiyete ölçümleri (Hafstad ve ark. 2021) ve ikamet edilen bölgelerdeki doğrulanmış vaka sayıları (Liu ve ark. 2021) anksiyete semptomlarının görülme sıklığını artırmaktadır. Öte yandan ikamet edilen yerin kentsel bölgede olması risk olarak belirlenirken (Duan ve ark. 2020) , başka bir çalışmada (Qi ve ark. 2020) kırsal bölgede yaşamak risk olarak belirlenmiştir.

Pandemi sürecinde psikiyatrik hastalıklar için hassas bir grup olan çocuk ve ergenlerin herhangi bir kronik hastalığının bulunması anksiyete riskini daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda astımlı (Günaydın ve Baykal 2020), kistik fibrozlu (Pınar ve ark.2020), işitme engelli (Ariapooran ve Khezeli 2021), depresyonlu (Liu ve ark. 2021) olan çocuk ve ergenlerin anksiyete puanları, kronik hastalığı olmayanlara kıyasla yüksek hesaplanmıştır. Çocuk ve ergenlerin, uyku düzeninin değişmesi (Ariapooran ve Khezeli 2021, Lavigne ve ark. 2021), geçmiş psikiyatrik hastalığının bulunması (Kılınçel ve ark. 2021) ve duygu odaklı baş etme tarzını benimsemesi (Duan ve ark. 2020) anksiyete açısından risk olarak belirlenmiştir.

İzolasyon Önlemleri

Covid-19 sürecinde bulaşma riskini azaltmak için sosyal izolasyon önlemleri alınmıştır. Ancak çocuk ve ergenlere sosyal izolasyon/ sosyal mesafe (Oosterhoff ve ark. 2020) / evde karantina uygulanması (Kılınçel ve ark. 2021) ve karantina süresinin uzaması (Alves ve ark. 2021) anksiyete açısından risk oluşturmaktadır. Sosyal izolasyon sonucunda çevrimiçi öğrenme ve uzaktan eğitim süreçleri aktif olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, çocuk ve ergenlerin okullardan uzak kalması (Kılınçel ve ark. 2021), çevrimiçi öğrenmede dikkatsizlik yaşamaması (Yue ve ark. 2020), örgün eğitim sürecindeki okul notlarının yüksek olması (Zhou ve ark. 2020) anksiyete açımdan risk oluştururken, okula geri dönme umudunun (Yue ve ark. 2020) anksiyeteden koruyucu etkisi olduğu belirlenmiştir. Tüm bu sonuçlara rağmen çevrimiçi öğrenme modeli ile anksiyete seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir (Dvorsky ve ark. 2021). Covid-19 pandemisi sürecinde hem çevrimiçi eğitim sistemi nedeniyle hem de sosyal izolasyonun bir sonucu olarak çocuk ve ergenlerin medya/internet kullanımı artmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda uzun süre internet kullanma (Duan ve ark. 2020), video oyunu oynama (de Pasquale ve ark. 2021), sosyal medya kullanımı (Yue ve ark. 2020) ve bir iletişim aracı olarak sosyal medya kullanımı (Cauberghe ve ark. 2021, Zengin ve ark. 2021) anksiyete semptomlarının görülme sıklığını arttırırken, geleneksel medya (TV, radyo vb.) anksiyete düzeyini hafifletmektedir (Dvorsky ve ark. 2021).

Tartışma

Covid-19 sürecinde çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeyini belirlemeye ilişkin yapılan çalışmaların incelendiği bu derlemede, araştırmaların hepsi kesitsel türde planlanmıştır (Tablo 2). Çocuk ve yetişkinlerin mental sağlığı ile ilgili yapılan sistematik derleme de benzer bir durum konusudur (Spoorthy ve ark. 2020). Kesitsel araştırmalar belli bir zaman diliminde belli bir grupta planlanan çalışmalardır. Bu çalışmalar prevalans (belirli bir anda hasta olanların nüfusa), hastalık tanı ve mekanizmasını saptayan, neden sonuç ilişkisini aynı düzlemde inceleyen çalışmalardır (Spoorthy ve ark. 2020). Bilindiği üzere Covid-19 hastalığı 2019 yılının sonu itibarıyla dünyada görülmeye başlanmıştır (WHO 2022). İlk zamanlarda bilim insanları bu yeni hastalık hakkında yeterli bilgi birikime sahip değillerdi (Hafstad ve ark. 2021). Bu amaçla bilim insanları yapılan ilk çalışmalarda, Covid-19'u, hastalığın seyri ve birey, aile ve topluma etkilerinin neler olduğuna ilişkin çalışmalar yapılmasına odaklanmışlardır (Tokur ve ark. 2021). Bu nedenle Covid-19 salgının çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerine ilişkin yapılmış çalışmaların anksiyete prevalansını ve müdahale stratejilerinin saptanması açısından önemli bir durumdur.

Covid-19 sürecinde çocuk ve ergenlerin, anksiyete prevalansları % 1,84 ile % 45,0 arasında hesaplanmıştır (Tablo 2). Pandemi öncesi yapılan çalışmalar, ergen ve çocukların anksiyete görülme prevalanslarını %15-20 arasında değiştiğini belirtmektedir (Spoorthy ve ark. 2020). Bu bakımdan Covid-19 salgını bireylerin anksiyete yaşama risklerini yaklaşık iki kat arttırmıştır. Büyük pandemiler sürecinde çocuk ve ergenler sağlık kaygısı yaşamakta, sevdiklerine/ailelerine zarar gelmesinden korkmaktadır (Qi ve ark. 2020, Kılınçel ve ark. 2021). Bununla beraber, çocuk ve ergenlerin günlük rutinleri bozulmuş, zamanlarının büyük çoğunluğunu evlerinde/ odalarında geçirmişlerdir. Ek olarak, eğitim-öğretim sisteminde zorunlu bir değişime gidilmiştir (Kılınçel ve ark. 2021). Anksiyete açısından risk oluşturan bu durumlar çocuk ve Ergen ruh sağlığını olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, yapılan çalışmalarda anksiyete prevalansları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bu çalışmada en düşük prevalansa (%1,84) sahip olan araştırma Çin'in bir bölgesinde (Jiangsu) yapılmıştır. Bu bölgede çalışmanın yapıldığı tarih aralığında ortalama günlük yeni vaka sayısı=34-35'tir. Öte yandan en yüksek prevalansa (%45,0) sahip olan araştırma Çin de çok merkezli olarak (34 eyalet), daha büyük bir örnekleme ve depresyonlu çocuk/ergenlerle yapılmıştır (Tablo 2). Bununla beraber, çalışmanın tarih aralığında, Çin'in genelinde yeni vaka sayısı ortalama 6.000-8000 aralığındadır. Bu bakımdan çocuk ve ergenlerde anksiyete düzeyleri arasında bu farkın oluşmasında, çalışma zaman aralığında yeni çıkan Covid-19 vaka sayısı, verilerin farklı bölgeden toplanmış olması, sağlık hizmetlerinin sunulmuş biçimi ve sağlık hizmetlerine erişiminde farklılıklar neden olmuş olabilir (Akgül ve Atalan 2021). Öte yandan geçmiş psikiyatrik hastalık öyküsü bulunması anksiyete açısından bir risk olduğu da düşünülürse (Tokur ve ark. 2021) anksiyete insidansının yüksek olması kabul edilebilir bir durumdur.

İncelenen çalışmalarda cinsiyet ve anksiyete arasında tutarlı bir sonuca ulaşamamıştır. Çalışmaların büyük çoğunluğunda kadınların ve ergenlerin daha fazla anksiyete yaşadığı belirtilmektedir. Bununla beraber kadınların risk grubunda olduğu sonucu ön plana çıkmaktadır (Tablo 2). Pakistan toplumunda, deprem sonrası, çalışmada kadınların erkeklere kıyasla anksiyete yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Loades ve ark. 2020). Daha önce yapılan çalışmalarda, kadın olmanın anksiyete yaşama açısından risk olduğu belirtilmiştir (Liu ve ark. 2021). Öte yandan, kistik fibrozis tanısı alan adolesanlarla yapılan bir çalışmada cinsiyet ve anksiyete arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir (Pınar ve ark. 2020). Kadın olmak, noral tüp defekti, multiple skleroz, hipertansiyon, iskemik şok vb. pek çok hastalık için farklı derecelerde risk oluşturmaktadır (Gemmati ve ark. 2019). Öte yandan, cinsiyet kavramı ve cinsiyetlere yüklenen anlamlar toplumdan topluma değişmekle birlikte, kadınların daha naif olarak görülmesi buna karşılıklı erkeklerin güçlü ve savaşçı olarak algılanması duygu ifade etme biçimini etkileyebilmektedir (Pınar ve ark. 2020). Bu bakımdan cinsiyeti kadın olan çocuk ve ergenler, erkeklere kıyasla Covid-19 Pandemisi ile ilgili anksiyetelerini daha fazla belirtmiş olabilir.

İncelenen çalışmalarda ileri yaş ergenlerin daha fazla anksiyete yaşadığı belirtilmektedir (Tablo 2). Pandemi öncesi, Birleşik Arap Emirlikleri'nde, yapılan bir çalışmada, anksiyete bozukluklarının ergenlik öncesi ve ergenlik döneminde ortaya çıktığı belirtilmektedir (Al-Yateem ve ark. 2020). Ergenlik öncesi ve ergenlik dönemi bireyler için bedensel ve zihinsel değişimlerin hız kazandığı ve bireyselleşmenin ön plana çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde, ergenler arkadaş ortamlarında daha fazla vakit geçirme eğiliminde olmaktadır (Yue ve ark. 2020). Ancak, karantinalar kapsamında, sosyalleşme ve bilgilenme ihtiyaçlarını internetten ve sosyal medyadan karşılamaktadırlar. Bu durum Covid-19 etkileri ve zararlarına ilişkin daha fazla uyarana maruz kalmalarına neden olmaktadır. Ergenlerin daha fazla anksiyete yaşamasına zemin hazırlamış olabilir (Alves ve ark. 2021). Bu nedenlerle, çocuk ve genç ergenlerin daha az, ileri yaş ergenlerin daha fazla anksiyete yaşamaları kabul edilebilir bir durumdur.

Çeşitli nedenlerle aile üyeleri yoğun bakım tedavisi alan çocuklar, aile üyelerini göremediği için, kendilerini dışlanmış, güvensiz ve yalnız hissedebilmektedir. Bu hisler bireylerin anksiyete yaşama riskini artırabilmektedir (Hafstad ve ark. 2021). Ek olarak, aile üyesinin biri veya ikisinin olmaması aile içi çatışmaları arttırabilmekte ve yaşanan çatışmalar daha yıkıcı olabilmektedir (Chen ve ark. 2020). Bu çalışmada sonuçları literatürle paralel olarak, hastane nöbetinde olma, tedbir amaçlı ayrı yaşama vb. nedenlerle, evde tek başına veya tek ebeveynle (sadece anne-sadece baba) yaşayan ergenlerin, anksiyete yaşama risklerini daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 2). Anne – babanın kriz anlarında çocukları ile iletişim kurması, yanında olması anksiyete düzeyinin düşmesini sağlayabilmektedir (Alves ve ark. 2021). Ancak, aile üyelerinin, günlük rutinleri bozulmuş, karantina süreçleri aile içi iletişimi olumsuz etkilemiştir (Alves ve ark. 2021). Günlük rutinlerin değişmesi ve bozulmuş aile içi iletişim, aile üyelerinin yükünü arttırmakta ve kriz anlarında çözüm süreçlerini güçleştirmektedir. Bu noktada, çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeyinin artması beklenen bir durumdur.

Aile üyelerinin sosyo-demografik özellikleri ile çocuk-ergen anksiyete düzeyi arasında ilişkiyi, ortaya koyan çalışma sonuçları bulunmaktadır (Tablo 2). Bu bulgulara benzer olarak, göçmen bir ailede dünyaya gelen, anne babası düşük eğitim seviyesine sahip olan, aile içi şiddet öyküsü bulunan, boşanmış ailede dünyaya gelen çocuk ve ergenler anksiyete yaşama açısından risk grubunda sayılmaktadır (Kılınçel ve ark. 2021). Toplumda, çocuğun yetiştirilmesi, değer yargılarının, kişiliğinin ve özerkliğinin oluşmasında vb. aile içi deneyimler, çocuğun aile özellikleri, kültürel yapısı, aile içi iletişimi ve tutumu önemli bir konumdadır (Akgül 2021). Covid-19 süresinde karantina önlemleri nedeniyle daha fazla bir arada vakit geçiren aile üyelerinin davranışları, çocukların daha fazla anksiyete yaşamalarına zemin hazırlamış olabilir.

İncelenen çalışmalarda ebeveynlerin anksiyete düzeylerinin yüksek olması, çocuğun anksiyetesi de artmaktadır (Tablo 2). Ebeveynlerden birinin psikiyatrik hastalığının bulunması çocuğunda hasta olma ihtimalini artırdığını ve anksiyete açısından genetik ve çevresel bağı ortaya koydukları çalışma da ebeveynin anksiyete yaşaması çocuğunda yaşaması ihtimalini arttırdığını belirtmişlerdir (Akgül 2021). Çocuğun anksiyete davranışını ebeveynlerden gözleyerek öğrendiği bilinmektedir (Akgül 2021). Çocuk ve ebeveyn kaygısı arasındaki ilişki, genetik kalıtım, çocukların ve ebeveynlerin davranışlarının birbirlerinden etkilenmesi, çevresel mekanizmalar, gelişimsel süreç ve paylaşılan olumsuz bir çevre şartları ile açıklanabilir (Liu ve ark. 2021).

Pandemi sürecinde, ebeveyn anksiyetesi olması, çocuk ve ergenlerin kendisi veya yakın çevresinden birinin covid-19 tanısı almış olması anksiyete riskini arttırmaktadır (Tablo 2). Covid-19 hastalığına yakalanmak, bireyler için yaşamın tehlikeye girmesi, bireylerin karantinaya alınması veya hastaneye yatış yapılması gibi sonuçları meydana getirmektedir. Bu durumlar aile bütünlüğünü bozan ve kaybetme duygusunu ortaya çıkaran etmenlerdir (Hafstad ve ark. 2021). Bu bakımdan pozitif tanı alma/ riski anksiyeteyi arttırmaktadır. Öte yandan, yaşanan bölgede pandeminin şiddetinin fazla olması, koruma önemlerinin daha kapsamlı alınmasına ve bilgilendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Medya-sosyal medya aracılığı ile sunulan yayınlar-programlar, bilgi yükü ve kirliliğine neden olabilmektedir. Bu bilgi kirliliği kafa karışıklığına ve sonuçta bireylerin daha fazla anksiyete yaşamasına neden olabilmektedir (Tokur ve ark. 2021). Daha fazla riske ve uyarana maruz kalan çocuk ve ergenlerin daha fazla anksiyete yaşaması beklenen bir durumdur.

Kronik veya psikiyatrik hastalığı bulunan çocuk ve ergenlerin anksiyete yaşama riski artmaktadır (Tablo 2). Kronik hastalığı bulunan bireylerin anksiyete ve depresyon düzeylerini belirlediği çalışmada kronik hastalığı bulunanlar bulunmayanlara kıyasla daha fazla anksiyete yaşadığını belirtmişlerdir (Lavigne ve ark. 2021). Covid-19 hastalığı, kronik hastalığı bulunan bireylerde bulunmayanlara kıyasla daha sık hastaneye yatış görülmekte ve bu yatışlar daha uzun dürebilmektedir. Ek olarak, kronik hastalık sahibi olanlarda, yüksek mortalite ve morbidite oranları görülmektedir (Lympelopoulos 2021). Bu durum, kronik hastalığı bulunan çocuk ve ergenlerin daha fazla sağlık kaygısı yaşamlarına neden olabilmektedir (Lavigne ve ark. 2021).

Covid-19 sürecinde sosyal medya kullanan çocuk ve ergenler daha fazla anksiyete yaşayabilmektedir (Tablo 2). Tokur ve arkadaşları (2021) Türk toplumunun aksiyete düzeyini belirlemek için yaptığı çalışmada, medya-sosyal medya kullanım süresinin artması anksiyete yaşama riskini arttırdığını belirtmişlerdir (Tokur ve ark. 2021). Covid-19 sürecinde alınan izolasyon önlemleri eğitim sisteminin şeklini değiştirmiş, yüz yüze eğitim yerini çevrimiçi eğitime bırakmıştır. Bu durum, çocuk ve ergenlerin medya ve sosyal medyada vakit geçirme sürelerini arttırmıştır. Ancak, medya ve sosyal medyada Covid-19 ile ilgili gerçekliği kanıtlanmamış ve zihinsel kargaşaya neden olacak bilgi kirliliği bulunmaktadır. Bu karmaşık bilgi kirliliği, çocuk ve ergenlerin Covid-19 ile ilgili anksiyetelerinin artması neden olabilir (Tokur ve ark. 2021). Covid-19 sürecinde uyku düzeni bozulmuş çocuk ve ergenlerin, anksiyete düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 2). Covid-19 sürecinde; çocuk ve ergenlerin, internet ve sosyal medya kullanımının artması ve uzun süre teknolojik aletlerin yapay ışığına maruz kalmalarını uyku düzenini/ kalitesini olumsuz etkilemiştir (Tokur ve ark. 2021). Uyku düzeni ve kalitesi ile

anksiyete arasında kısır bir döngü bulunmaktadır. Çocuk ve ergenlerin uyku kalitesinin bozulması anksiyeteye sebep olabilirken, anksiyetenin yüksek olması uyku düzenini ve kalitesini bozabilmektedir (Tokur ve ark. 2021).

Sonuç

Bu derlemenin sonuçları, Covid-19 pandemisinin dünyadaki çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerine etkisine göstermektedir. Değerlendirilen çalışmalar sonucunda; kadınların, kronik-psikiyatrik hastalığı bulunanların, büyük yaşta olan, aile üyelerinden ayrı kalan, düşük eğitilmiş anne babaya sahip olan ve göçmen çocuk ve ergenlerin anksiyete yaşama ihtimallerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Pandemi sürecinde ve sonrasında, çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerini belirlemeye yönelik güçlü metodolojisi olan kohort çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Ek olarak, çocuk ve ergenlerin anksiyete düzeylerini pandemi sürecinin başından sonuna kadar nasıl etkilediğini zaman içinde değerlendirebilmek için daha fazla sistematik inceleme yapmak da faydalı olacaktır. Pandeminin sona ermesini takip eden yıllarda bu faktörlerin izlenmesi de tavsiye edilir.

Kaynaklar

- Alves JM, Yunker AG, DeFendis A, Xiang AH, Page KA (2021) BMI status and associations between affect, physical activity and anxiety among US children during Covid-19. *Pediatrc Obes*, 16:e12786.
- Algül G, Ergin DA (2021) Adolescents' and parents' anxiety during Covid-19 is there a role of cyberchondriasis and emotion regulation through the internet? *Curr Psychol*, 10:4750-4759.
- Ariapooran S, Khezeli M (2021) Symptoms of anxiety disorders in Iranian adolescents with hearing loss during the Covid-19 pandemic. *BMC Psychiatry*, 21:114.
- Cauberghe V, Wesenbeeck IV, De Jans S, Hudders L, Ponnet K (2021) How adolescents use social media to cope with feelings of loneliness and anxiety during Covid-19 lockdown. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 24:250-257.
- Chen F, Zheng D, Liu J, Gong Y, Guan Z, Lou D (2020) Depression and anxiety among adolescents during Covid-19: A cross-sectional study. *Brain Behav Immun*, 88:36-38.
- Chen X, Qi H, Liu R, Feng Y, Li W, Xiang M et al. (2021) Depression, anxiety and associated factors among Chinese adolescents during the Covid-19 outbreak: A comparison of two cross-sectional studies. *Transl Psychiatry*, 11:148.
- De Pasquale C, Chiappedi M, Sciacca F, Martinelli V, Hichy Z (2021) Online videogames use and anxiety in children during the Covid-19 pandemic. *Children*, 8:205.
- Duan L, Shao X, Wang Y, Huang Y, Miao J, Yang X et al. (2020) An investigation of mental health status of children and adolescents in china during the outbreak of COVID-19. *J Affect Disord*, 275:112-118.
- Dvorsky MR, Breaux R, Becker SP (2021) Finding ordinary magic in extraordinary times: Child and adolescent resilience during the Covid-19 pandemic. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 30:1829-1831.
- Garcia MA, Hamamoto PTF, Jacob FLDS, Alcantara LRS, Berghammer M, Jenholt NM et al. (2020) Children's anxiety and factors related to the Covid-19 pandemic: An exploratory study using the children's anxiety questionnaire and the numerical rating scale. *Int J Environ Res Public Health*, 17:5757.
- Gemmati D, Varani K, Bramanti B, Piva R, Bonaccorsi G, Trentini A et al. (2020) "Bridging the Gap" everything that could have been avoided if we had applied gender medicine, pharmacogenetics and personalized medicine in the gender-omics and sex-omics era. *Int J Mol Sci*, 21:296.
- Günaydın NC, Baykal S (2021) Evaluation of anxiety level in adolescents diagnosed with asthma during the COVID-19 pandemic period. *Namık Kemal Medical Journal*, 8:296-302.
- Hafstad GS, Sætren SS, Wentzel TL, Augusti EM (2021) Adolescents' symptoms of anxiety and depression before and during the Covid-19 outbreak—A prospective population-based study of teenagers in Norway. *Lancet Reg Health Eur*, 8:640-651.
- Kılınçel Ş, Altun FT, Nuryüz Ö, Tan E, Erzincan E, Kılınçel O et al. (2021) Effects of Covid-19 outbreak on children's mental health: A comparative study with children diagnosed and isolated from their parents. *Psychiatry Investig*, 18:140-146.
- Lavigne RC, Costa BL, Juárez RRM, Real MF, Sánchez MML, Navarro IS (2021) Consequences of Covid-19 confinement on anxiety, sleep and executive functions of children and adolescents in Spain. *Front Psychol*, 12:565516
- Liu S, Liu Y, Liu Y (2021) Somatic symptoms and concern regarding Covid-19 among Chinese college and primary school students: A cross-sectional survey. *Psychiatry Res*, 289:113070.
- Liu R, Chen X, Qi H, Feng Y, Xiao L, Yuan XF et al. (2021) The proportion and associated factors of anxiety in Chinese adolescents with depression during the Covid-19 outbreak. *J Affect Disord*, 284:114-119.
- Loades ME, Chatburn E, Higson NS, Reynolds S, Shafraan R, Brighden A et al. (2020) Rapid systematic review: The impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 59:1218-1239.
- Lu C, Chi X, Liang K, Chen ST, Huang L, Guo T et al. (2020) Moving more and sitting less as healthy lifestyle behaviors are protective factors for insomnia, depression, and anxiety among adolescents during the Covid-19 pandemic. *Psychol Res Behav Manag*, 13:1223-1233.

- Lymperopoulos IN (2021) Stayhome to contain Covid-19: Neuro-SIR–Neurodynamical epidemic modeling of infection patterns in social networks. *Expert Syst Appl*, 165:113970.
- Meherali S, Punjani N, Louie SP, Abdul KR, Das JK, Salam RA et al. S (2021) Mental health of children and adolescents amidst COVID-19 and past pandemics: A rapid systematic review. *Int J Environ Res Public Health*, 18:3432.
- Oosterhoff B, Palmer CA, Wilson J, Shook N (2020) Adolescents' motivations to engage in social distancing during the Covid-19 pandemic: associations with mental and social health. *J Adolesc Health*, 67:179-185.
- Qi M, Zhou SJ, Guo ZC, Zhang LG, Min HJ, Li XM et al. (2020) The effect of social support on mental health in Chinese adolescents during the outbreak of Covid-19. *J Adolesc Health*, 67:514-528.
- Pınar BŞ, Sismanlar TE, Aslan AT, Ramaslı TG, Soysal AS, Yapar D et al. (2020) Effect of the Covid-19 pandemic on anxiety among children with cystic fibrosis and their mothers. *Pediatr Pulmonol*, 55:2128-2134.
- Ravens Sieberer U, Kaman A, Erhart M, Devine J, Schlack R, Otto C (2021) Impact of the Covid-19 pandemic on quality of life and mental health in children and adolescents in Germany. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 31:879–889.
- Ravens Sieberer U, Kaman A, Otto C, Adedeji A, Devine J, Erhart M et al. (2020) Mental health and quality of life in children and adolescents during the Covid-19 pandemic-results of the COPSYP study. *Dtsch Arztebl Int*, 117:828–829
- Spoorthy MS, Pratapa SK, Mahant S (2020) Mental health problems faced by healthcare workers due to the Covid-19 pandemic–A review. *Asian J Psychiatr*, 51:102119.
- Smirni P, Lavanco G, Smirni D (2020) Anxiety in older adolescents at the time of Covid-19. *J Clin Med*, 9:3064.
- Şahin B, Hoşoğlu E, Önal BS (2020) Anxiety symptoms in healthcare workers and their children during the Covid-19 pandemic in Turkey. *Namık Kemal Tıp Dergisi*, 8:321-330.
- Tang S, Xiang M, Cheung T, Xiang YT (2021) Mental health and its correlates among children and adolescents during Covid-19 school closure: the importance of parent-child discussion. *J Affect Disord*, 279:353-360.
- Tokur MK, Tok HH, Uzun LN, Pehlivan Ş (2021) Comparison of anxiety levels of hospitalized Covid-19 patients, individuals under quarantine, and individuals in society. *Perspect Psychiatr Care*, 58:149-158.
- Xie X, Xue Q, Zhon Y, Zhu K (2020) Mental health status among children in home confinement during the coronavirus disease 2019 outbreak in Hubei Province, *JAMA Pediatr*, 174: 898-900.
- WHO (2022) Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic. Geneva, World Health Organization
- Yue J, Zang X, Le Y, An Y (2020) Anxiety, depression and PTSD among children and their parent during 2019 novel coronavirus disease (Covid-19) outbreak in China. *Curr Psychol*, 41, 5723–5730
- Zengin M, Yayan EH, Vicnelioğlu E (2021) The effects of the Covid-19 pandemic on children's lifestyles and anxiety levels. *J Child Adolesc Psychiatr Nurs*, 34:236-242.
- Zhou SJ, Zhang LG, Wang LL, Guo ZC, Wang JQ, Chen JC et al. (2020) Prevalence and socio-demographic correlates of psychological health problems in Chinese adolescents during the outbreak of Covid-19. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 29:749-758.

Yazarların Katkıları: Çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağlandığı ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğu tüm yazar(lar) tarafından beyan edilmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alındığı beyan edilmemiştir.

Authors Contributions: The author(s) have declared that they have made a significant scientific contribution to the study and have assisted in the preparation or revision of the manuscript

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared.

Financial Disclosure: No financial support was declared for this study.